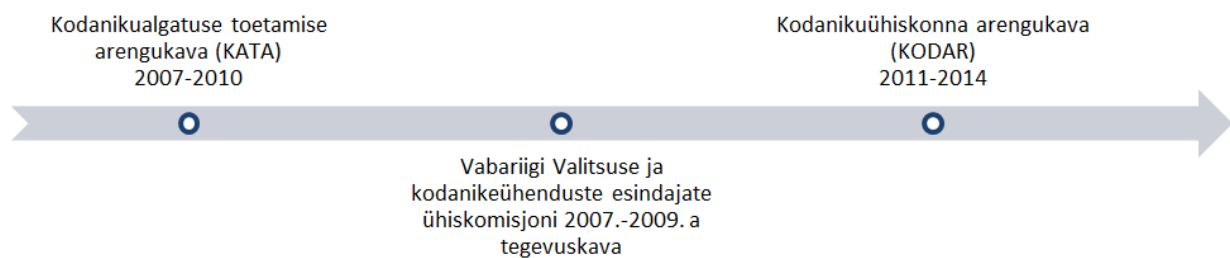

Kodanikuühiskonna arengukava aastateks 2015-2020

I SISSEJUHATUS

12. detsembril 2002 kiitis Riigikogu heaks Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni (edaspidi EKAK), et määratleda avaliku võimu ja kodanikualgatuse rollid ning koostööpõhimõtted. Sellest ajast on Eesti kodanikuühiskonda arendatud kolme joonisel 1 välja toodud strateegilise dokumendiga.

Joonis 1. Kodanikuühiskonna valdkonna strateegilised dokumendid aastatel 2007-2014

EKAK eesmärkide ja põhimõtete¹ elluviimiseks peab Siseministerium koos avaliku sektori ja vabaühenduste ühiskomisjoni² ning strateegiliste partneritega oluliseks uue kodanikuühiskonna arengukava koostamist, mis kehtiks aastatel 2015-2020 ning oleks jätkuks 2014. aastal lõppevale arengukavale.

Arengukava viiakse ellu tihedas koostöös vabaühendustega ning see aitab kindlustada valitsusasutuste ühtset lähenemist valdkonnale ja panustab nende koostöö edendamisse valdkonna arendamisel. Kohalikel omavalitsustel on oluline roll vabaühenduste rahastamisel, sestap on arengukava ka suunanäitaja kohalikele omavalitsustele.

Valdkonna arengukava üldeesmärk on tegutsemisvõimekad vabaühendused ning ühiskondlikult aktiivsed elanikud, panustades nii riigivalitsemise tulemusvaldkonna demokraatia ja kaasamise alavaldkonna eesmärgi „kodanikualgatuse ja osalusdemokraatia edendamine kodanikeühenduste ja avaliku võimu koostöös“ saavutamisse ning aidates kaasa kodanikuühiskonna ehk vabakonna arengule.

¹ Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon. Kättesaadav: <https://www.siseministerium.ee/30410/>

² EKAK rakendamise tegevuskavade elluviimise ja täitmise hindamise ning kodanikuühiskonna ja riigi koostöö arendamise valitsuskomisjoni istungi protokoll nr 2, 16.12.2013, päevakorrapunkt nr 2. Kättesaadav: https://www.siseministerium.ee/public/Eesti_kodanikuuhiskonna_arengu_kontseptsio_.pdf

Vabakonnana mõistame ühiskonda, kus inimesed osalevad aktiivselt ühiste asjade plaanides, otsustamises ja elluviimises. Vabakond saab pakkuda riigile ja kohalikule omavalitsusele tuge nii avalike teenuste osutamise kui ühiskondlike või kogukondlike probleemide lahendamiseks, mis kõik tõstavad inimeste elukvaliteeti. On piisavalt teoreetilisi ja empiirilisi uuringuid, mis tõestavad, et kolmas sektor leiab tihti uut tüüpi teenuseid või lahendusi olemasolevatele probleemidele.

Arengukava haakub näiteks Sotsiaalministeeriumi (nt teenuste delegeerimine sotsiaalvaldkonnas), Haridus- ja Teadusministeeriumi (nt kodanikuharidus, koolidemokraatia), Kultuuriministeeriumi (nt eesti keelt mittekõnelevatele suunatud tegevused), Justiitsministeeriumi (laiem õiguskeskkond) ja Rahandusministeeriumi (vabaühendusi puudutavad andmed ja statistika) valitsemisalaga.

Siseministeerium peab oluliseks, et kõigis arengukava alavaldkondades oleksid riigile tugevad partnerid võimekate ühenduste näol.

II OLUKORRA ANALÜÜS

Eestis on kokku 31 040 mittetulundusühendust³, sh 815 sihtasutust (SA) ja 30 225 mittetulundusühingut (MTÜ). Neist umbes pooled on korteri-, garaaži- jm ühistud. Peaaegu igas kolmandas tegutsevas MTÜ-s on palgalisi töötajaid (30,3% tegutsevatest MTÜ-dest 2013. a vrd 28,5% 2011. a)⁴. Tõusnud on MTÜ töötajate keskmine brutopalk⁵. 2013. a lõpu seisuga on MTÜ töötajate brutopalk 414 eurot kuus (vrd 2010. a 358 eurot).

Kasvanud on vabaühendustele tehtud annetuste maht⁶. Tulumaksusoodustusega mittetulundusühenduste, sihtasutuste ja usuliste ühenduste nimekirja kuuluvatele vabaühendustele annetati 2013. aastal 17,3 mln eurot (vrd 2012. a 16,3 mln eurot). Annetusi deklareerinud vabaühenduste arv on tõusnud 1310-ni (vrd 2012. a 972 vabaühendust).

³ Äriregister, 1. augusti 2014 seisuga.

⁴ Eesti Statistikaamet, 2013. Statistiline profiil - majanduslikult aktiivsete üksuste (äriühingute, füüsilisest isikust ettevõtjate, asutuste, mittetulundusühingute) kogum, mida Eesti Statistikaamet kasutab majandusstatistika üldkogumina 1994. aastast.

⁵ Maksu- ja Tolliametile esitatud palgaandmed. Kuude lõikes esitatud palgaandmetest arvutati keskmine väljamakstud palk ühe töötaja kohta ühes kuus, seejärel kuukeskiste põhjal keskmine brutokuupalk aasta kohta. Samas tuleb arvestada, et näitaja kajastab nii püsi- kui projektipõhiseid kui ka täis- kui osalise tööajaga töötajaid ega pruugi seega illustreerida täielikult tegelikku olukorda.

⁶ Maksu- ja Tolliametile esitatud INF 4 deklaratsiooni andmed. INF 4 deklaratsiooni esitasid kuni 2011. a-ni kõik tulumaksusoodustusega MTÜ-de, SA-de ja usuliste ühenduste nimekirja kuuluvad isikud, erakonnad, avalik-õiguslikud ülikoolid ja haiglaid haldavad isikud, kuid pärast seda on INF 4 esitamine kohustuslik vaid antud nimekirja kuuluvatele ühingutele. Need, kes saavad maksustavaid annetusi ehk ei kuulu tulumaksusoodustusega ühingute nimekirja, saanud annetusi ei deklareeri. Need on juba andja poolt deklareeritud ja maksustatud.

31% Eesti elanikest on viimase aasta jooksul osalenud vabatahtlikus tegevuses⁷, mis on sarnane Euroopa Liidu keskmisega (29%). Umbes 2/3 Eesti elanikest väljendab pigem osalusdemokraatlikke hoiakuid⁸ nagu „koos tegutsedes saavutab ühiskondlikes asjades enam kui üksinda.“ Seega on Eesti inimesed oma väärtusorientatsioonides ja hoiakutes vastuvõtlikud osalusdemokraatialle.

Senise töö tulemusena on, eelkõige näiteks tänu SA Kodanikuühiskonna Sihtkapitali (edaspidi KÜSK) taotlusvoorudele, tõusnud vabaühenduste üleriigiliste katusorganisatsioonide ja võrgustike jätkusuutlikkus. Arenenud on ka nende huvikaitse- ja poliitika kujundamises osalemise võimekus. Paljud vabaühendused osalevad töörühmades, komisjonides ja muudes aruteludes. Samuti on vabaühendused panustanud ka Euroopa Liidu 2014-2020 struktuurivahendite tingimuste läbirääkimisse. Tõusnud on ka vabaühenduste võimekus kaasata vabatahtlikke ning koguda annetusi.

2014. aasta lõpuni kehtinud arengukava on olnud tulemuslik näiteks vabaühenduste tegutsemist toetava keskkonna arendamisel. Tänapäevaks on olemas ühelt poolt konkreetseid ettepanekud seaduste muutmiseks, mõned neist, näiteks vabatahtlike kaasamise kulude hüvitamine vabaühendustes, ka juba jõustunud.

Eesti kodanikuühiskond on küll tugevalt arenenud – meid iseloomustab teiste Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega võrreldes hea koostöö ja seadusandlik keskkond, tugev tugisüsteem ning positiivne meediakajastust. Jätkuvat arendamist vajavad aga vabaühenduste tegutsemisvõime ning finantssuutlikkus. Samuti tuleb senisest enam tähelepanu pöörata vabaühenduste osalemisele poliitika kujundamises, kaasamisele, sotsiaalsele ettevõtluse ja sotsiaalse ettevõtluse ning vabaühenduste potentsiaali arendamisele avalike teenuste osutajatena. Vähem tähtsad ei ole ka vabatahtliku tegevuse ning vabaühenduste huvikaitse tugistruktuuri arendamine.

Kodanikuühiskonna lähituleviku mõjutajad võib jagada neljaks:

- avaliku sektori toetused pigem vähenevad ja konkurents neile vabaühenduste seas suureneb. Samuti kasvab huvi ja vajadus äri sektori toetuste kaasamise järele. Oluliseks muutub riigi mitterahaline toetus ning panus vabaühenduste tegutsemiskeskonda;
- vabaühenduste tähtsus teenuste osutajatena tõuseb, sest avalik sektor vajab ja otsib partnereid, kes oleksid võimelised pakkuma kvaliteetseid ja professionaalseid teenuseid;
- vabaühenduste roll suureneb ka poliitika kujundamises osalemisel, ühes sellega ka vabaühenduste vastutus. Oluline on järgnevatel aastatel pöörata tähelepanu

⁷ Uus, M., Hinsberg, H., Mänd, T., Batueva, V. 2013. "Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis 2013."

Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. Kättesaadav:

https://www.siseministeerium.ee/public/vabatahtlikus_tegevuses_osalemine_2013.pdf

⁸ Kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskus (2012). "Kodanikualgatust toetavad väärtused ja käitumismustrid Eesti elanikkonnas 2011-2012". Kättesaadav:

https://www.siseministeerium.ee/public/danikualgatust_toetavad_vaartused_ja_kaitumismustrid_Eesti_elani_kkonnas_2011-2012_uuringu_teostaja_Kodanikeuhiskonna_uurimis-ja_arenduskeskus_Tallinna_Ulikool.pdf

vabaühenduste sisedemokraatiale ning katus- ja esindusorganisatsioonide töö läbipaistvusele. Samal ajal on oluline pidada silmas, et nii teenuste pakkujad, huvikaitseorganisatsioonid kui teised riigi strateegilised partnerid vajavad tõhusaks tegutsemiseks stabiilset rahastust;

- sektoritevahelised erinevused vähenevad. Sellega kaasneb näiteks ärimudelite kasutamine, eelkõige omatulu teenimine, vabaühendustes ning vajadus kasvatada neis teenuste osutamise ja arendamise kompetentsi.

Kodanikuühenduste rolli ühiskonnas võib jagada kaheks: nad aitavad ennetada ja lahendada sotsiaalseid probleeme ning nad osalevad kogukonda ja riiki puudutavate otsuste tegemises ja nende elluviimises.

Selleks, et neid rolle täia, tuleks keskenduda vähematele ja konkreetsematele tegevustele kui seni kehtinud arengukavas. Seepärast on arengukavas võetud viie prioriteetse suuna asemel fookusesse kaks: osalemine ja kaasamine ning kodanikuühendused kui partnerid avalike teenuste osutamisel, sh sotsiaalne innovatsioon ja sotsiaalne ettevõtlus. Ülejäänud kolm valdkonda (heategevus ja strateegiline filantroopia, kodanikuharidus ning kodanikuühenduste tegutsemisvõimekus) toetavad kodanikuühiskonda tugistruktuurina ehk tagavad vahendid ja eeldused kodanikuühiskonna arenguks.

Peamised väljakutsed ja võimalikud lahendused arengukava eesmärkide lõikes on järgmised:

EESMÄRK 1: Elujõuline sotsiaalne ettevõtlus tegevusmudelina, sotsiaalne innovatsioon läbiva põhimõttena ning ühenduste potentsiaali maksimaalne ja läbimõeldud kasutamine avalike teenuste osutamisel

- Arusaam sotsiaalsest ettevõtlusest, sotsiaalsest innovatsioonist ja avalike teenuste delegeerimisest on kesine. See on toonud kaasa olukorra, kus näiteks ei ole selge vabaühendustes teenitud tulu maksustamise küsimus. Samuti puuduvad sotsiaalsel ettevõtetel piisavad toetusvõimalused näiteks starditoetuse kujul.
 - Selleks on arengukavas oluline tegeleda teadlikkuse tõstmisega neis küsimustes, võtta selge eestvedaja roll ning pakkuda asjasse puutuvatele kodanikuühendustele riigi tuge, nii rahalist kui mitterahalist.
- Läbiv märksõna valdkonnas on killustatus ning seetõttu ka ebaefektiivsus. Nii sotsiaalse ettevõtluse kui avalike teenuste delegeerimisel puudub süsteemne ja järjepidev arendustegevus, samuti puudub valdkonnas eestvedaja.
 - Selleks, et parandada sotsiaalsete ettevõtete võimekust ning tagada järjepidev teemaga tegelemine, on tarvis arendada selliste vabaühenduste teadmisi ja oskusi ning toetada valdkonna eestkosteorganisatsiooni. Avalike teenuste delegeerimise puhul on ühenduste maksimaalse potentsiaali kasutamiseks oluline veel lisaks avalike teenuste delegeerijate ja osutajate (kodanikuühenduste) nõustamisele panustada ka teatud avalike teenuste kvaliteedikriteeriumite sõnastamise ning osutamise standardite koostamisse.

EESMÄRK 2: Osalemine on loomulik ja väärtustatud – avalik sektor ja vabakond näevad koostöös lisandväärtust, igamehe õigust ja võimalust ning otsustajad kaasavad teadlikult, aktiivselt ja leidlike võtetega

- Kvaliteetset osalemist ja kaasamist takistab osapoolte passiivsus ja hõivatus, aga ka kontaktide ja kergesti hoomatava või filtreeritava informatsiooni puudus kaasatavatele. Jätkuvalt on takistuseks ka tihti esinev formaalne kaasamine ning mitmekesiste osalusvormide vähene kasutamine.
 - Selle lahenduseks tuleks tegeleda olemasolevate osalemist soodustavate e-lahenduste tõhustamisega, juba toimivate e-keskkondade levitamisega ning vajadusel uute loomisega. Samas on oluline ka pöörata rõhku sellele, et avaliku sektori ja partnerite koostöökasutataks mõjusaid koostöövorme.
- Kaasamise hea tava on küll koostatud, kuid puudub mehhanism nii kaasamise kui teiste heade tavade järgimise järelevalve tegemiseks. Samuti puudub kaasamise teemade eestkõneleja kohaliku omavalitsuse tasandil.
 - Jätkuvalt on vaja tegeleda kaasamise kvaliteedi ja kultuuri parandamisega, sh kaasamis- ja osalemisalase võimekuse arendamisega nii kaasajate kui kaasatavate puhul.

EESMÄRK 3: Võimekad kodanikuühendused, arenguks ja tegutsemiseks piisavad ressursid, sh heategevusest, filantroopiast ning vabatahtlike kaasamisest. Kodanikualgatust toetav süsteemne ning kvaliteetne kodanikuharidus

- Selleks, et kodanikuühendused saaksid panustada arengukava kahte fookusteemasse, on vaja jätkata valdkondliku info levitamisega ühendustee, aga vähem tähtis pole ka toetusvõimaluste tagamine vabaühenduste võimekuse parandamiseks või kogukonnaaktiivuse või –algatuse toetamiseks. Jätkata on vaja ka Eesti kodanikuühenduste rahvusvahelise võrgustumise toetamise, traditsiooniliste üle-eestiliste vabakonna suursündmuste toetamisega ning vabaühenduste juhtide arendamisega. Lahendamata on ka kodanikuühendusi puudutavate registriandmete tasuta kättesaadavaks tegemise küsimus.
- Kodanikuhariduse puhul tuleb arengukavas võtta selge fookus, et mitte tegeleda dubleerimisega või trügida teiste ministeeriumite pärusmaale. Selleks on arengukava raames tegeleda kodanikualgatust toetavate hoiakute ja väärtuste edendamise kaudu tuua kodanikuühiskonda juurde uusi liidreid, seetõttu on oluline panustada just tegevustele noortega – näiteks pakkuda erinevaid mitteformaalseid kodanikuharidusprogramme, korraldada kodanikuhariduse teema-aastaid ning kodanikuhariduses osalevate vabaühenduste võrgustumise ja infovahetusega. Tulemuseks peab olema vähenenud killustatus asutuste, programmide ja toetussüsteemide vahel.
- Elanikkonna teadlikkus vabatahtlikuna tegutsemise võimalustest on küll viimastel aastatel tõusnud, kuid ruumi arenguks on veel. Annetuste kogumisel kasutavad vabaühendused vähe leidlikke ja uuenduslikke meetodeid. Kuivõrd vabatahtlike kaasamine ja annetuste kogumine saab olla vabaühendusele oluline lisaressurss projekti- jm toetuste kõrval, on jätkuvalt oluline tegeleda nii vabatahtlike väärtustamise ja infoportaali edasiarendamisega.

Ühe uue algatusena tuleks pöörata tähelepanu annetuste kogumise hea tava levitamisele, et tagada annetuste kasutamise läbipaistvus. Oluline on ka leidlike toetusmeetmete kasutuselevõtu toetamine.